

Dan Swain – Petr Urban: Social Cohesion Contested¹

Lanham – London, Rowan & Littlefield Publishers 2024. 156 s.

Dan Swain a Petr Urban napádajú nekritické vnímanie konceptu sociálnej súdržnosti ako niečoho apriórne dobrého a žiaduceho. Ich cieľom však nie je poskytnúť jeho lepšiu definíciu ani navrhnúť účinnejšiu stratégiu jeho uplatnenia. Naopak, zasadzujú sa za uznanie tohto konceptu ako sporného a vyžadujúceho aktívnu kritiku. Tvrdia, že nerozvážne akceptovanie sociálnej súdržnosti podkopáva jej význam, čo predstavuje problém, nakoľko sú s ňou často previazané mnohé politické ciele. V duchu kritickej teórie demonštrujú, ako sú aspekty sociálnej súdrž-

---

1 Tento text vznikol pod záštitou Filozofického ústavu SAV, v. v. i., a bol podporený projektom CEFRES, UMIFRE 13, UAR 3138 CNRS-MEAE.

nosti „zakorenené a obmedzené aspektmi našej súčasnej sociálnej a ekonomickej reality a odrážajú záujmy a predsudky určitých inštitúcií“ (s. xiii).² Autori pritom vychádzajú z premisy, že sociálna súdržnosť nie je moderným fenoménom ale aj produktom konkrétnych historických udalostí, akou bol napríklad rozpad ZSSR. Tieto udalosti viedli k zlepšeniu životných a pracovných podmienok pre niektorých a k zhoršeniu nerovnosti pre ľudí na okraji spoločnosti.

Sociálna súdržnosť je často chápaná cez prizmu stability alebo ontologického realizmu, ktorý ju vníma ako merateľný sociálny atribút, ovplyvniteľný vhodnými politickými rozhodnutiami. Tento prístup navodzuje dojem, že koncept sociálnej súdržnosti je významný, a to napriek tomu, že neexistuje univerzálne akceptovaná definícia toho, o čo vlastne ide. V dôsledku toho sa stáva prázdny sloganom, ktorý používajú aj populistické a pravicové hnutia. Tento znepokojujúci trend nemožno ignorovať, nakoľko rozhodnutia prijaté pod záštitou sociálnej súdržnosti môžu viesť k väčšej spoločenskej nestabilite.

Uznávajúc zložitost' definovania sociálnej súdržnosti, autori kritizujú dva dominantné rámce: univerzalistický a partikulárny. Tieto rámce sa môže javiť ako príliš úzke, ale slúži k poodhaleniu vnútorných rozporov tohto konceptu. Univerzalistický prístup chápe sociálnu súdržnosť ako kvalitu alebo stav, ktorý spoločnosti buď majú, alebo nemajú. Partikulárny prístup síce odmieta jednotnú definíciu, no stále považuje sociálnu súdržnosť za určitý stav, sústrediac sa na špecifické charakteristiky, ktoré držia spoločnosti pokope.

Swain a Urban sa zaoberajú problematickým vzťahom medzi sociálnou súdržnosťou a hodnotami, identifikujú pritom dva rôzne prístupy: substantívny a formalistický. Substantívny prístup zahŕňa do konceptu sociálnej súdržnosti konkrétne hodnoty (rovnosť, slobodu, legitimitu, sociálnu spravodlivosť), čo vedie autorov ku kľúčovej otázke: „Musia spoločnosti podporovať rovnosť, aby boli súdržné? Nemôžu spoločnosti, ktoré sú založené na hlbokej nespravodlivosti takisto držať pohromade?“ (s. 10) Tieto zahrnutia hodnôt komplikujú pochopenie základov potrebných pre súdržnú spoločnosť. Naopak formalistický prístup sa opiera o pozorovateľné indikátory (napríklad o participáciu a dôveru). Tieto indikátory umožňujú objektívnejšiu analýzu sociálnych dynamík, no napriek tomu účinnosť tohto prístupu zostáva podmienená hodnotovými systémami jednotlivcov. To robí kľúčovým rozlíšenie medzi objektívnymi prejavmi hodnôt a ich subjektívnymi potvrdeniami.

Spoločnosť sa tak môže javiť súdržne, aj keď je nespravodlivá, a to v dôsledku toho, že sa sociálna súdržnosť opiera o jedinú sadu zdieľaných hodnôt, zatiaľ čo tak realitu sociálneho pluralizmu. Hoci niektoré hodnoty môžu podporovať sociálnu súdržnosť, ich nadhodnotenie môže naopak vylúčiť iné perspektívy a marginalizovať isté skupiny pri definovaní „dobrej spoločnosti“, najmä vtedy „ak tieto pojmy používajú politici na svoje vlastné ciele“ (s. 12). Okrem takéhoto aplikovania konceptu sociálnej súdržnosti na spoločnosť si zároveň vyžaduje jasnú definíciu

---

2 Všetky citácie v texte sú z recenzovanej publikácie, preklady citácií sú autorove.

aj to, čo vôbec znamená „spoločnosť“. Komplexnosť tohto problému sa stáva jasne zrejmom, keď Swain a Urban poznamenávajú, že diskusie o sociálnej súdržnosti sa často sústreďujú na model národného štátu. Takýto prístup predstavuje „riziko hypostatizácie alebo samozrejmosti existujúcej štruktúry týchto štátov a tiež potenciálne stráca zo zreteľa iné sociálne vzťahy, ktoré presahujú alebo prekračujú hranice existujúcich štátov“ (s. 15).

Po odhalení vnútorných rozporov konceptu sociálnej súdržnosti autori ilustrujú svoje argumenty ako v rámci univerzalistického, tak aj partikulárneho prístupu, prezentujú pritom konkrétne príklady. V prípade univerzalistického kritizujú menovite článok „Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research“,³ ktorý predkladá príliš vágne definície, ktoré definujú sociálnu súdržnosť ako minimálny stav kolektívneho „držania spolu“. Takáto transhistorická definícia zámernie vylučuje také koncepty, akými sú tolerancia a rešpekt pre diverzitu, a vedie tak k „tenkej“ interpretácii sociálnej súdržnosti. Naopak *Social Cohesion Radar*,⁴ vyvinutý výskumníkmi pre nemeckú nadáciu Bertelsmann Stiftung, definuje sociálnu súdržnosť ako pozorovateľný a merateľný stav. No v tomto prípade Swain a Urban tvrdia, že takýto spôsob myslenia nás zaväzuje k ontologickému realizmu, čo môže viesť k až príliš zjednodušenému vnímaniu na sociálnu súdržnosť, ktorý sa opiera o abstraktné sociálne koncepty. Ďalším rizikom je tak normatívne „presytenie“ sociálnej súdržnosti, založené na kultúrne striktné liberálnych interpretáciách. V dôsledku toho môžu byť mnohé krajiny a spoločnosti označené za nesúdržné len na základe vopred arbitrárne stanovených kritérií.

Napriek niektorým rozdielom sa priaznivci univerzalistického pohľadu zhodujú na dôležitosť merania ukazovateľov sociálnej súdržnosti. Zdôrazňujú napríklad občiansku participáciu ako jeden z kľúčových ukazovateľov, avšak neupresňujú povahu tejto účasti. Táto nejasnosť umožňuje považovať participáciu za znak súdržnosti bez ohľadu na jej ideologické motivácie. Swain a Urban preto kritizujú tieto univerzalistické perspektívy za ich inštrumentálny prístup, pričom tvrdia, že môžu depolitizovať sociálne vzťahy, a zredukovať ich tak na obyčajné mechanizmy rozvoja. Keď sa individuálne blaho stane meradlom pokroku, dostávame sa do sklzu „pretože dobro, pre ktoré je cenná samotná sociálna súdržnosť, sa stáva inštrumentálne cenným v akomsi reťazci inštrumentality, pričom hodnota vzájomných vzťahov sa čoraz viac znižuje“ (s. 29). V prípade, že sú takéto „tenké“ koncepcie sociálnej súdržnosti predkladané politickým činiteľom, môže to viesť na jednej strane k „nevedomým sklzom“ a na strane druhej k cieleným manipuláciám pri presadzovaní programov v mene sociálnej súdržnosti.

3 Chan, J. – Chan, E. – Ho Pong To, „Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*, 75, 2006, No. 2, s. 273–302. Dostupné z: [www: https://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1](https://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1); [cit. 14. 2. 2025].

4 Dragolov, G. – Ignácz, Z. – Lorenz, J. – Delhey, J. – Boehnke, K. – Unzicker, K., *Social Cohesion in the Western World: What Holds Societies Together. Insights from the Social Cohesion Radar*. Dordrecht, Springer 2016.

Partikulárny prístup reaguje na tieto kritiky zdôraznením fenoménov sociálnej súdržnosti na štátnej úrovni a v rôznych režimoch sociálnej súdržnosti: konkrétne liberálnych, sociálne-trhových a sociálnodemokratických systémov – aké panujú v Spojenom kráľovstve, Francúzsku a severských krajinách. Tento prístup chráni pred zjednodušením sociálnej súdržnosti na jedinú sadu hodnôt a zdôrazňuje potrebu preskúmať, ako spoločnosti udržiavajú súdržnosť v špecifických kontextoch. Avšak autori recenzovanej publikácie uznávajú ťažkosti pri porovnávaní rôznych režimov, a to kvôli špecifickým implikáciám spojenými s rozličnými ukazovateľmi.

Swainova a Urbanova kritika toho, akými spôsobmi je sociálna súdržnosť často zaťažovaná pochybnými predpokladmi, patrí medzi tie najsilnejšie aspekty recenzovanej knihy. Hoci tento koncept môže slúžiť na podporu inkluzivity a diverzity, má v sebe nebezpečný potenciál pre vylúčenie. Súčasne so zdôraznením vnútorných nejasností tohto konceptu a jeho potenciálneho zneužitia, autori poukazujú na jeho kľúčovú úlohu pri pochopení sociálnych štruktúr. Upozorňujú pritom na riziko zjednodušenia a na nebezpečenstvo jej zneužitia rôznymi politickými aktérmi. Táto ambivalencia však vyvoláva otázku: Zachováva si sociálna súdržnosť v súčasnom diskurze svoj pravý význam? Potrebujeme ju?

Naliehavosť tejto reflexie rastie v úmernosti s tým, že sociálna súdržnosť je kľúčovou hodnotou Európskej únie. Autori preto analyzujú túto nadnárodnú inštitúciu spolu s Radou Európy, porovnávajúc ich rozdielne aplikácie konceptu sociálnej súdržnosti. V rámci Európskej únie je primárne rámčovaná v politickom diskurze ako ekonomický imperatív spojený s účasťou na trhu práce. Európska únia totiž považuje za zásadnú podmienku posilnenia sociálnej súdržnosti ekonomický rast, pričom definuje nesúdržnosť „ako vylúčenie z trhu práce, ktoré vníma menej ako problém vylúčených (alebo dokonca ako problém sociálnej spravodlivosti) a viac ako plytvanie ľudskými zdrojmi, ktoré je problémom pre štát ako celok“ (s. 43).

Tento ekonomický prístup posilňuje snahy o kvantifikáciu sociálnej súdržnosti, a to napriek absencii jasnej definície v oficiálnych dokumentoch Európskej únie. Hoci iniciatívy, akou bola napríklad Lisabonská zmluva z roku 2007, sa snažili začleniť otázky blahobytu do diskurzu sociálnej súdržnosti, primárny dôraz stále zostáva na ekonomickej inklúzii, a zatieňuje tak komplexné úvahy o sociálnych právach, ktorým sa naopak venuje Rada Európy. Tá tvrdí, že nedostatok sociálnych práv ohrozuje sociálnu súdržnosť a stabilitu pri narastajúcej nezamestnanosti a nerovnosti. Avšak podobne ako Európska únia, ani ona neposkytuje jasnú definíciu sociálnej súdržnosti, a vníma ju ako ideál, zdôrazňujúc pritom iba dôležitosť solidarity v boji proti chudobe a vylúčeniu. Jej diskurz sa navyše často zameriava na rodinu ako na základnú jednotku sociálnej súdržnosti, čo naznačuje ideologickú zaujatosť a prehliadanie alternatívnych sociálnych štruktúr.

Nedávne krízy, najmä pandémia COVID-19, však opätovne oživil diskusie o sociálnej súdržnosti jej rámčovaním ako základného cieľa a nie len vedľajšieho

produktu hospodárskej politiky. No napriek tomu, že Európska únia a Rada Európy spájajú sociálnu súdržnosť so sociálnou inklúziou, ich strategické vnímanie inklúzie sa naďalej v základoch líši. Európska únia považuje hospodársky rast za motor súdržnosti, kým Rada varuje pred oslabením sociálnych práv pri sledovaní hospodárskych cieľov.

V tomto smere je analýza Swaina a Urbana excelentná. Efektívne demonštrujú problematickosť snáh o merateľný koncept sociálnej súdržnosti, argumentujúc, že problém nie je v absencii jednotnej definície, „ale v tom, že rôzne inštitúcie trvajú na jej potrebe, pričom v skutočnosti iba zvyšujú počet rôznych definícií“ (s. 68). Výskumy sociálnej súdržnosti vytvorené na objednávku inštitúcií sú rovnako pochybné v prípade, kedy požadujú neutrálny model, ktorým by sa dalo podporiť politické opatrenie. Navonok tak môže výsledný koncept síce navodzovať dojem konsenzu, no v skutočnosti môže zakrývať vnútorné ideologické protirečenia a konfliktné ciele existujúcich inštitúcií. Keby kniha skončila v tomto bode, bolo by zjavne rozumné sa sociálnej súdržnosti vzdať, obzvlášť pri zohľadnení kontextu jej zahraničného exportu, v ktorom nadobúda sociálna súdržnosť imperialistické podtóny, ktoré nemožno ignorovať.

Autori preto rozširujú svoju analýzu na medzinárodné inštitúcie, menovite na Organizáciu pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a Organizáciu Spojených národov (OSN). Obidve kritizujú za ich integráciu sociálnej súdržnosti do svojich iniciatív medzinárodného rozvoja. Predstavitelia OECD tvrdí, že „ekonomické reformy sú nevyhnutné na riešenie rizík pre súdržnosť, ktoré vznikli v dôsledku zlyhaní sociálneho štátu“, ale zároveň nástoja na tom, že „ekonomická flexibilita potrebná na zvládanie týchto neúspechov predstavuje novú hrozbu pre sociálnu súdržnosť“ (s. 59). Na vyrovnanie týchto rozporov navrhuje OECD dva scenáre: individualistický a solidaristický. Taktiež podporuje vzájomné hodnotenie medzi členskými štátmi a vyvíja tak tlak na dodržiavanie pravidiel. No tento prístup čelí kritike, pretože môže marginalizovať určité skupiny a vytvárať nestabilitu. Vylúčenie menších môže následne podkopať súdržnosť, a viesť k závislosti na medzinárodnej pomoci, ktorá bude na druhej strane podmienená ekonomickými a sociálnymi reformami.

OSN prostredníctvom svojich dokumentov (napríklad programu pre rozvoj: „United Nations Development Programme“) opisuje koncept sociálnej súdržnosti ako „ľahšie rozpoznateľný podľa jeho absencie než akoukoľvek definíciou“ (s. 64). Tento pohľad podporuje používanie takých metrík, akými sú ľudská bezpečnosť a subjektívny komfort, ako meradla pokroku. Avšak podpora sociálnej súdržnosti zo strany týchto organizácií môže byť problematická. Presadzovanie kultúrnej špecifických interpretácií sprevádza riziko zúženia chápania pokroku v rozmanitých spoločnostiach, zatiaľ čo prepojenie sociálnej súdržnosti s rozvojovými cieľmi môže podporovať monolitickú víziu úspechu spoločnosti, ktorá má nebezpečne blízko k bezhraničnému západnému univerzalizmu.

Kritika Swaina a Urbana navodzuje, na prvý pohľad, dojem, že problémy sociálnej súdržnosti komplikujú hľadanie realistických riešení. Samotní autori sa však tohto konceptu nevzdávajú. V poslednej kapitole zdôrazňujú nutnosť repolitizácie sociálnej súdržnosti, a trvajú na uznaní jej sporného charakteru, pričom odmietajú akúkoľvek jej neutrálnosť. Volajú po prístupe, ktorý zohľadní diverzitu jednotlivých spoločností, bez toho, aby im vnucoval „univerzálne“ riešenia. Týmto podčiarkujú potrebu pretrvávajúcej kritiky definícií sociálnej súdržnosti, najmä v prípadoch, keď sú integrované do medzinárodných rozvojových stratégií. V tejto súvislosti možno knihe vytknúť dĺžku poslednej kapitoly, kde je načrtnutých pár potenciálnych riešení. Nakoľko však má kniha jasne stanovený cieľ, t.j. analýzu a kritiku konceptu, toto je pochopiteľné. Otvára to ale priestor pre rozvinutie tejto témy – a tu Swain s Urbanom naznačujú dve potenciálne riešenia.

Po prvé, zdôrazňujú dôležitosť uznania sociálnej súdržnosti ako vnútorne sporného konceptu, ktorý musí zostať otvorený aktívnej kritike zo strany členov spoločnosti, a táto kritika sa má sústrediť na základné hodnoty a ciele, o ktoré sa taký koncept usiluje. Po druhé, predkladajú diskurzívnu kritiku, ktorá vyzýva na prehodnotenie rámcov, ktoré posilňujú *status quo*. Robia to tak, že poukazujú na radikálne možnosti hodnôt, ktoré môžu byť skryté alebo len implicitné, ak sa koncept sociálnej súdržnosti prezentuje ako politicky neutrálny. V tejto súvislosti Swain a Urban uvádzajú ako príklad vlastné hodnoty: rovnosť, solidaritu, pluralizmus a spoločné dobro. Uznávajú, že sú úzko spojené s ich osobnými presvedčeniami, ale povzbudzujú čitateľov, aby prispeli ku kritike konceptu sociálnej súdržnosti na základe vlastných hodnôt.

Publikácia *Social Cohesion Contested* nás vyzýva k reflexii inštitucionálnych rámcov, ktoré formujú náš život a našu spoločnosť. Význam týchto rámcov a lákadlo samotného konceptu preto sťažujú myšlienku úplného opustenia konceptu sociálnej súdržnosti. Avšak, bez kritickej reflexie takýchto zastrešujúcich konceptov riskujeme, že dovoľíme, aby sa naša intuitívna viera v „držanie spolu“ stala zaväzujúcou silou, pri ktorej hrozí, že zahrnie len niektorých, zatiaľ čo vylúči iných. Ideológia extrémnej pravice sa tiež hlásia k podpore sociálnej súdržnosti. Tu preto vyvstáva otázka, či by sme proti nim mohli účinnejšie bojovať zdôrazňovaním konkrétnych hodnôt namiesto toho, aby sme presadzovali sociálnu súdržnosť. Aj tu však existuje riziko toho, že prílišné zameranie sa na jednotlivé hodnoty nás privedie späť do pasce pôvodného problému analyzovaného konceptu. Preto je aktívna kritika, ktorej je táto kniha exemplárnym príkladom, presvedčivým modelom, ktorý ukazuje potenciálnu cestu na prekonanie týchto ťažkostí.

Dominik Kulcsár

Filosofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava
CEFRES, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, Praha
dominik.kulcsar@savba.sk